

Identifying the Future Drivers of Smart Technology-Based Businesses Towards Enhancing Smartness in Iran's Health Tourism: A Meta-Synthesis Approach

Anahita Mohammadi¹, Saeed Hashemi^{2✉}, Akbar Goldaste³, Mehdi Basouli²

- 1- phd student, Department of Management, Faculty of Tourism, University of Science and Culture, Tehran, Iran.
 2- Associate Professor, Department of Management, Faculty of Tourism, University of Science and Culture, Tehran, Iran.
 3- Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Science and Culture, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research Paper Keywords: Health Tourism, Meta-Synthesis Approach, Technology-Based Businesses, Tourism Industry. Received: ?? Sep 2024 Received in revised form: ?? Nov 2024 Accepted: ?? Dec 2024 pp.? -?	Health tourism, as a burgeoning and lucrative segment of the global tourism industry, has secured a prominent position in Iran by leveraging the country's medical capabilities and healthcare infrastructure. Concurrently, with the proliferation of emerging technologies and their pivotal role in enhancing service quality and expanding international markets, identifying the future drivers of technology-based businesses in this sector has become increasingly critical. Adopting a meta-synthesis approach, this study systematically reviews 190 prior studies related to technology-driven health tourism. Following a rigorous screening and quality appraisal process, 40 articles were selected for the final analysis. The inductive analysis, utilizing open and axial coding, yielded seven key technology-centric drivers of health tourism: digitalization and smartization of service delivery, enhancement of digital competencies among human resources, intelligent service personalization, digital branding, improvement of technology-oriented policymaking and smart international collaborations, technology-enabled interactive marketing, and technological innovation in health tourism attractions. These drivers encompass 55 operational components, underscoring the seminal role of technology in fostering dynamic competitive advantages within the health tourism sector. The reliability of the analytical process was confirmed by a Cohen's kappa coefficient of 0.70 across three independent reviewers. The findings suggest that the future trajectory of health tourism in Iran is contingent upon the dynamic and simultaneous interaction of these seven technology-driven drivers. Achieving sustainable development in this domain necessitates a paradigm shift from a static perspective toward a proactive, technology-oriented, and future-shaping approach. The results offer valuable implications for policymakers, investors, and practitioners, contributing to the enrichment of academic literature on health tourism.

Citation: Publisher: Vali-e-Asr University of Rafsanjan http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2077838.1097 The Author(s) ©	
---	---

* Corresponding Author, Hashemi@usc.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

The tourism industry, standing as a vital and dynamic pillar of the global economy, plays a pivotal role in job creation, infrastructure development, and cultural interaction. In recent years, concerted efforts have been directed toward mitigating its adverse footprints and amplifying its positive impacts on the environment and local communities (Tehseen et al., 2024: 53). Among the various tourism segments, health tourism has garnered significant prominence due to its focus on maintaining, restoring, and enhancing physical and mental well-being, encompassing medical, wellness, and curative tourism (Shokoohi, 2024: 3; Riad, 2024: 190–191). The globalization of healthcare services alongside rapid technological advancements has catalyzed the expansion of this industry, positioning it as a strategic sector in international tourism (Khazenifard, 2025: 4). The global market value of health tourism is projected to exceed USD 53 billion by 2028 (Vovk et al., 2021: 2; Omar, 2023: 30; Maqami, 2024: 4). Emerging technologies such as Artificial Intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), and digital platforms have revolutionized this sector by optimizing efficiency and elevating traveler satisfaction. Although Iran possesses immense potential for developing health tourism due to its rich natural resources and advanced medical capabilities, it grapples with structural challenges such as weak digital infrastructure, a lack of international standards, and managerial constraints (Zahmatkesh Sardorahi et al., 2021: 46). Consequently, this study aims to identify the key drivers influencing the future of technology-based health tourism businesses in Iran and to delineate a sustainable and competitive development trajectory for this industry.

Methodology

This research is developmental in nature and adopts a qualitative approach utilizing the meta-synthesis method to systematically integrate findings from prior qualitative studies. Designed based on the seven-step

model of Sandelowski and Barroso (2006), the study was conducted within the time frame of 2021–2025 (1399–1404 Solar Hijri). Data were collected through a systematic review of domestic and international scientific databases, including Web of Science, Scopus, PubMed, Google Scholar, ScienceDirect, SID, Magiran, and Ganj. The search utilized keywords related to health tourism, technology, and foresight. Out of an initial pool of 190 studies, 40 articles were selected for final analysis based on strict criteria regarding relevance, scientific quality, and data comprehensiveness. The extracted data were coded and analyzed using MAXQDA software. Through an interpretive synthesis approach, common themes and conceptual relationships were identified to provide a comprehensive understanding of the key factors shaping the future of technology-driven health tourism businesses in Iran.

Results

The inductive analysis revealed that the future development of Iran's health tourism industry relies on seven key technology-oriented drivers. These drivers, extracted through open and axial coding, include:

1. Digitalization and smartization of service delivery: Implementing integrated digital health platforms.
2. Enhancement of digital competencies among human resources: Equipping medical staff with technological skills.
3. Intelligent service personalization: Using AI to tailor patient experiences.
4. Digital and experience-based branding: Leveraging digital tools for national and medical branding.
5. Improvement of technology-oriented policymaking and smart international collaborations: Creating legal frameworks and smart diplomacy.
6. Technology-enabled interactive marketing: Utilizing data-driven marketing strategies.

7. Technological enhancement and innovation of health tourism attractions: Integrating technology with natural and cultural assets.

Collectively, these dimensions encompass 55 operational components, highlighting the fundamental role of technology in creating dynamic competitive advantages.

Discussion and Conclusion

The synthesis of findings indicates that the future of technology-based health tourism businesses in Iran is contingent upon the synergistic interaction of the identified drivers. Among these, emerging technologies and smart policymaking act as the primary engines of change, presenting both opportunities and challenges. Achieving sustainable development in this domain necessitates a paradigm shift from a static perspective toward a proactive, technology-oriented, and future-shaping approach. This requires a comprehensive, interdisciplinary strategy that coordinates healthcare, technology, and marketing domains. Furthermore, strategic investment in digital infrastructure, continuous upskilling of medical professionals, and the strengthening of a smart national brand are essential measures to secure a sustainable competitive advantage for Iran in the volatile global health tourism market.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

The authors declare that they did not use any artificial intelligence (AI) tools in the preparation of this manuscript.

Funding

This article is not sponsored

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری در راستای ارتقای هوشمندی گردشگری سلامت ایران با رویکرد فراترکیب

آناهیتا محمدی^۱، سید سعید هاشمی^{۲*}، اکبر گلدسته^۳، مهدی باصولی^۲

۱- دانشجوی دکترا، گروه مدیریت، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

۲- دانشیار گروه مدیریت، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

۳- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله

پژوهشی

تاریخ دریافت:

؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ بازنگری:

؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ پذیرش:

؟؟؟/؟؟/؟؟

صص.؟؟-؟؟

کلیدواژه‌ها:

گردشگری سلامت، رویکرد

فراترکیب، کسب‌وکارهای

مبتنی بر فناوری، صنعت

گردشگری.

گردشگری سلامت به‌عنوان یکی از حوزه‌های نوظهور و سودآور صنعت گردشگری جهانی، با اتکا بر توانمندی‌های پزشکی و زیرساخت‌های درمانی، در ایران نیز از جایگاهی قابل توجه برخوردار شده است. هم‌زمان با گسترش فناوری‌های نوین و نقش آن‌ها در ارتقای کیفیت خدمات و توسعه بازارهای بین‌المللی، شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری در این حوزه اهمیت فزاینده‌ای یافته است. پژوهش حاضر با رویکرد فراترکیب، به تحلیل نظام‌مند ۱۹۰ پژوهش پیشین مرتبط با گردشگری سلامت فناور محور پرداخته که پس از فرایند غربال‌گری و ارزیابی کیفی، ۴۰ مقاله نهایی برای تحلیل انتخاب شد. نتایج حاصل از کدگذاری باز و محوری منجر به شناسایی هفت پیشران فناور محور گردشگری سلامت شامل دیجیتالی‌سازی و هوشمندسازی ارائه خدمات، ارتقای مهارت‌های دیجیتال نیروی انسانی، شخصی‌سازی هوشمند خدمات، برندسازی دیجیتال، بهبود سیاست‌گذاری فناورانه و توسعه همکاری‌های بین‌المللی هوشمند، بازاریابی تعاملی مبتنی بر فناوری و در نهایت تقویت و نوآوری فناورانه جاذبه‌های گردشگری سلامت شد. این ابعاد در مجموع ۵۵ مؤلفه عملیاتی را در بر می‌گیرند که نشان‌دهنده نقش بنیادین فناوری در خلق مزیت‌های رقابتی پویا در حوزه گردشگری سلامت است. پایایی تحلیل نیز با ضریب کاپای ۰/۷ میان سه ارزیاب مستقل تأیید شد. یافته‌ها بیانگر آن است که آینده گردشگری سلامت در ایران به تعامل هم‌زمان و پویای این هفت پیشران فناور محور وابسته است و توسعه پایدار آن مستلزم گذار از رویکردی ایستا به رویکردی کنشگرا، فناورانه و آینده‌ساز است. نتایج پژوهش می‌تواند در تدوین سیاست‌های توسعه‌ای، تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و طراحی راهبردهای فناورانه گردشگری سلامت مورداستفاده قرار گیرد و به غنای ادبیات علمی این حوزه کمک نماید.

استناد:

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2077838.1097>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه ولی عصر رفسنجان

مقدمه

صنعت گردشگری به عنوان یکی از ارکان مهم اقتصاد جهانی، نقش برجسته‌ای در ایجاد اشتغال، توسعه زیرساخت‌ها و تقویت تعاملات فرهنگی میان ملت‌ها دارد. بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، سیاست‌گذاری هوشمندانه و مشارکت فعال جوامع میزبان، زمینه‌ساز توسعه متوازن، حفاظت از منابع طبیعی و ارتقای تجربه گردشگران می‌شود (Tehseen et al, 2024:53). به طور خاص در دهه اخیر، ادغام هوش مصنوعی در کسب‌وکارهای گردشگری، ارزش افزوده‌ای بی‌بدیل خلق کرده است. این فناوری با دگرگونی رویکردهای مدیریتی، نه تنها کیفیت و کمیت خدمات را بهبود بخشیده، بلکه مسیر توسعه هوشمندانه این صنعت را هموارتر ساخته است (Aghajani Rize'i & Mire'i, 2026: 1).

گردشگری مجموعه‌ای گسترده از زیرحوزه‌ها را در برمی‌گیرد که هر یک بر اساس انگیزه‌ها و نیازهای گوناگون گردشگران شکل گرفته‌اند. در این میان، سلامت و بهزیستی از مهم‌ترین انگیزه‌های سفر به شمار می‌روند. از این رو، گردشگری سلامت فرصتی راهبردی برای کشورهاست که با توسعه زیرساخت‌های بهداشتی و گردشگری، ضمن کمک به تحقق اهداف توسعه پایدار، پاسخی مؤثر به نیازهای اساسی انسان در زمینه حفظ و ارتقای سلامت ارائه می‌دهد (Maghami, 2024: 4-5). گردشگری سلامت به عنوان یکی از شاخه‌های تخصصی و روبه‌رشد صنعت گردشگری، به سفر افرادی گفته می‌شود که با هدف حفظ، بهبود یا بازیابی سلامت جسمی و روانی خود به مقصدی خارج از محل زندگی‌شان سفر می‌کنند (Riad, 2024: 190-191). این حوزه مجموعه‌ای از خدمات را در بر می‌گیرد که در سه بخش اصلی قابل تقسیم است: گردشگری درمانی (درمان بیماری‌ها و انجام جراحی‌ها)، گردشگری تندرستی (ارتقای سلامت عمومی و کاهش استرس) و گردشگری زیبایی (ارائه خدمات و جراحی‌های زیبایی با رویکرد سلامت‌محور) (Shokouhi, 2024: 3). جهانی‌شدن خدمات بهداشتی و درمانی در جهت بهبود سلامت جسم و روان گردشگران و پیشرفت فناوری زمینه‌ساز رشد چشمگیر گردشگری سلامت شده است.

امروزه افراد، به‌ویژه از کشورهای توسعه‌یافته، برای دریافت خدمات گردشگری سلامت اعم از چشمه‌های آبگرم، درمانی و پزشکی مقرون‌به‌صرفه به کشورهایی با استانداردهای مطلوب سفر می‌کنند. هرچند ریشه‌های این پدیده به سنت‌های درمانی تمدن‌های باستانی بازمی‌گردد، اما پیشرفت فناوری و دگرگونی نشان‌دهنده افزایش اهمیت سلامت و رفاه به عنوان یکی از انگیزه‌های اصلی سفر در جهان امروز است (Khazeni-Fard, 2025: 4). گردشگری سلامت امروزه به عنوان صنعتی جهانی و چندمیلیارد دلاری، فرصت‌های اقتصادی قابل توجهی برای کشورها ایجاد کرده است (Vovk et al, 2021: 2). برآوردها نشان می‌دهد ارزش این بازار از ۱۱.۵۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ به ۱۳/۹۸ میلیارد دلار در ۲۰۲۱ رسیده و تا سال ۲۰۲۸ به بیش از ۵۳ میلیارد دلار افزایش خواهد یافت (Omar et al, 2023: 30). این صنعت با نرخ رشد سالانه حدود ۲۰ درصد رقابت شدیدی را میان کشورها، به‌ویژه در آسیا، برای جذب گردشگران سلامت برانگیخته است (Shokouhi, 2024: 3). از نظر اقتصادی، هر گردشگر سلامت به‌طور میانگین سه برابر گردشگر معمولی ارزآوری دارد (Maghami, 2024: 4) و سرمایه‌گذاری هدفمند در این حوزه می‌تواند تولید ناخالص داخلی، کیفیت خدمات و تراز گردشگری بین‌المللی را تقویت کند.

در کنار این تحولات، فناوری‌های نوینی همچون هوش مصنوعی، اینترنت اشیا، واقعیت افزوده، متاورس، پلتفرم‌های دیجیتال سفر و خدمات سلامت، سامانه‌های مدیریت تجربه گردشگر و زیرساخت‌های داده‌محور، ماهیت گردشگری سلامت را در تمام زیرشاخه‌های آن متأثر ساخته و شیوه برنامه‌ریزی، ارائه خدمات و مدیریت تجربه گردشگر را دگرگون کرده‌اند. در چنین شرایطی، کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری گردشگری سلامت به بازیگران کلیدی این صنعت تبدیل شده‌اند؛ کسب‌وکارهایی که با بهره‌گیری از فناوری در تمام زنجیره ارزش گردشگری سلامت-از مرحله اطلاع‌رسانی و تصمیم‌گیری تا درمان، اقامت، بازتوانی و پیگیری پس از سفر-خدماتی چون نوبت‌دهی هوشمند، هماهنگی درمان، مشاوره از راه دور، پلتفرم‌های رزرو سفر، اقامت و خدمات تندرستی، سامانه‌های ترجمه و ارتباطات چندزبانه، مدیریت تجربه جامع گردشگر و بازاریابی دیجیتال را ارائه می‌دهند.

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری / محمدی و همکاران

این کسب‌وکارها از نظر محتوایی شامل خدمات اطلاعاتی، درمانی، تندرستی و مراقبتی دیجیتال؛ از نظر ساختاری شامل استارت‌آپ‌ها، پلتفرم‌ها و شرکت‌های مبتنی بر فناوری؛ از نظر فنی متکی بر هوش مصنوعی، اینترنت اشیا، کلان‌داده و ابزارهای همراه؛ و از نظر خدمت شامل بسته‌های یکپارچه سفر-درمان، خدمات تندرستی و بازتوانی هوشمند، مشاوره آنلاین، پیگیری درمان و مدیریت تجربه سفر هستند. نقش این کسب‌وکارها در کاهش هزینه‌ها، ارتقای کیفیت خدمات، افزایش شفافیت، تسهیل سفر و بهبود تجربه کلی گردشگران سلامت موجب شده است که به عناصر حیاتی رقابت‌پذیری کشورها در بازار جهانی گردشگری سلامت تبدیل شوند. شایان ذکر است که در حوزه گردشگری سلامت، این کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری عمدتاً در قالب ارائه‌دهندگان خدمات پزشکی و درمانی (مانند بیمارستان‌های هوشمند، کلینیک‌های دیجیتال، و پلتفرم‌های تله‌مدیسن) و شرکت‌های تسهیل‌گر مرتبط با آن‌ها ظهور می‌یابند. بنابراین، پیشران‌های شناسایی‌شده در این پژوهش، ناظر بر آینده این دسته از کسب‌وکارها در اکوسیستم گردشگری سلامت ایران است.

ایران با برخورداری از منابع طبیعی غنی در زمینه گردشگری سلامت از جمله چشمه‌های آبگرم، اقلیم چهارفصل (امکان ترکیب درمان‌های پزشکی با خدمات گردشگری و بازتوانی و بهبود تجربه کلی گردشگران سلامت)، توانمندی‌های پزشکی برجسته و نیروی انسانی متخصص، ظرفیت‌های بی‌نظیری برای توسعه گردشگری سلامت دارد که می‌تواند به تنوع‌بخشی اقتصادی ملی و ایجاد اشتغال پایدار منجر شود. این کشور می‌تواند با ترکیب درمان‌های پزشکی با خدمات گردشگری و بازتوانی، تجربه گردشگران سلامت را بهبود بخشد. با این حال، چالش‌های ساختاری مانند فقدان زیرساخت دیجیتال یکپارچه، نبود استانداردهای بین‌المللی و ضعف در بهره‌گیری از فناوری‌های نو ظهور، روند توسعه گردشگری سلامت مبتنی بر فناوری را با محدودیت‌های جدی مواجه کرده است (Zahmatkesh Sardowrahi et al., 2020).

اگرچه مطالعات پیشین بر اهمیت گردشگری سلامت و نقش فناوری در ارتقای کیفیت خدمات تأکید دارند، اما در خصوص عوامل کلیدی اثرگذار بر آینده کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری گردشگری سلامت اتفاق نظر وجود ندارد. توسعه شتابان فناوری، تغییر نیازهای گردشگران سلامت، تشدید رقابت منطقه‌ای و تحول در الگوهای ارائه خدمات این حوزه، لزوم شناسایی دقیق پیشران‌ها و نیروهای شکل‌دهنده آینده این کسب‌وکارها را برجسته می‌سازد؛ بنابراین، مسئله اصلی پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری در راستای ارتقای هوشمندی گردشگری سلامت ایران و ارائه الگوی توسعه پایدار و رقابتی برای این حوزه است. باتوجه به کمبود مطالعات جامع و فراتحلیلی در این زمینه، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد فراترکیب، یافته‌های مطالعات پیشین را تحلیل و ترکیب کرده و مدلی یکپارچه ارائه می‌دهد تا مسیر توسعه آتی کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری گردشگری سلامت در ایران ترسیم شود.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در رویکرد آینده‌نگاری، پیشران‌ها^۱ به نیروها، فرایندها و کنش‌هایی اطلاق می‌شوند که با ماهیتی پویا مسیر حرکت از وضعیت موجود به آینده‌های محتمل را شکل می‌دهند (Lee, 2025:646,652,656). براین اساس، در این پژوهش، پیشران‌ها به گونه‌ای بازتعریف شدند که تنها به عنوان «وضعیت‌های موجود» (مانند وجود جاذبه طبیعی) تلقی نشوند، بلکه به عنوان کنش‌ها و فرایندهای آینده‌محوری در نظر گرفته شدند که کسب‌وکارهای فناور محور، از طریق بهره‌گیری از فناوری، این وضعیت‌ها را به فرصت‌های رقابتی تبدیل می‌کنند. به عنوان مثال، «بارگاه امام رضا (ع)» تنها یک جاذبه ثابت نیست، بلکه زمینه‌ای است برای طراحی تجربه‌های سلامت روحانی-درمانی مبتنی بر متاورس توسط کسب‌وکارها همان مفهوم «پیشران» به معنای واقعی آن است.

گردشگری سلامت که طی آن افراد برای دریافت خدمات درمانی، دندان‌پزشکی، جراحی یا مراقبت‌های تندرستی باهدف حفظ، بهبود یا بازیابی سلامت خود، به مقصدی خارج از محل زندگی‌شان سفر می‌کنند، امروزه به یکی از پویاترین و سودآورترین

بخش‌های صنعت گردشگری جهانی تبدیل شده است. این حوزه علاوه بر بهبود سلامت جسمی و روانی و کیفیت زندگی افراد، نقشی مؤثر در رشد اقتصادی و توسعه صنعت گردشگری کشورها دارد. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که جایگاه آن در سال‌های ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۰ به طور چشمگیری تقویت خواهد شد و به یکی از ارکان اصلی درآمدزایی گردشگری جهانی بدل می‌شود (Dubey & Pattanayak, 2025: 598).

این صنعت در حال تجربه تحول ساختاری است؛ جایی که مدل‌های سنتی جای خود را به الگوهای دیجیتال محور و ارزش‌آفرین می‌دهند. این تغییرات در پاسخ به نیازهای پیچیده بیماران جهانی که به دنبال بهبود جسم و روان خود می‌باشند و پیشرفت‌های فناورانه شکل گرفته‌اند. مدل‌های جدید با تمرکز بر تجربه جامع گردشگر سلامت، شفافیت، شخصی‌سازی و ایجاد زیست‌بوم‌های یکپارچه سلامت شناخته می‌شوند (Chatterjee & Gani, 2024: 45). روندهای آینده نیز بر استفاده از هوش مصنوعی برای پیش‌بینی نیازها، بلاکچین برای امنیت و شفافیت داده‌ها، و پلتفرم‌های فوق‌شخصی‌سازی شده سلامت تأکید دارند. موفقیت در این فضای رقابتی مستلزم دیجیتالی‌سازی، نوآوری، چابکی و رعایت اصول اخلاقی است؛ عواملی که سازمان‌های پیشرو را در موقعیت برتر این بازار روبه‌رشد قرار می‌دهد (Schiavone et al, 2021: 2-7-9).

تحول دیجیتال و توسعه زیرساخت‌های هوشمند، تنها به بهبود فرایندهای درمانی و تجربه سفر محدود نمی‌شود؛ بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوهای جدید کسب‌وکاری است که ماهیت آن‌ها بر پایه فناوری تعریف می‌شود. با گسترش فناوری‌های دیجیتال و نیاز فزاینده گردشگران سلامت به خدمات شفاف، شخصی‌سازی شده و قابل اعتماد، نقش کسب‌وکارهایی که فعالیت خود را بر مبنای فناوری سازماندهی می‌کنند، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. از این‌رو، درک مفهوم «کسب‌وکار مبتنی بر فناوری» برای تحلیل تحولات آینده گردشگری سلامت ضروری است.

کسب‌وکار مبتنی بر فناوری به سازمان یا بنگاهی گفته می‌شود که ارزش‌آفرینی، ارائه خدمات، مدیریت عملیات و تعامل با مشتریان خود را به طور اساسی بر پایه فناوری‌های دیجیتال بنا می‌کند؛ به گونه‌ای که فناوری نقش محرک اصلی در ارتقای کارایی، نوآوری، انعطاف‌پذیری و سازگاری با تغییرات بازار داشته باشد. در این نوع کسب‌وکارها، فناوری بخشی جدایی‌ناپذیر از مدل کسب‌وکار، فرایندهای تصمیم‌گیری و مکانیسم‌های ایجاد مزیت رقابتی است. معمولاً از مجموعه‌ای از ابزارها و قابلیت‌های دیجیتال—مانند سیستم‌های مدیریت مشتری، تحلیل داده‌های بزرگ، بازاریابی دیجیتال، هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و پلتفرم‌های آنلاین—برای فهم بهتر بازار، تشخیص سریع فرصت‌ها، بهبود تجربه مشتری و پاسخ‌گویی کارآمد به نوسانات محیطی استفاده می‌کنند. اطلاعات سرمایه اصلی به شمار می‌آید و تحلیل هوشمند داده‌ها به شکل‌گیری استراتژی‌های تجاری پویا، طراحی محصولات متناسب با نیاز مشتریان و افزایش چابکی سازمان کمک می‌کند. کسب‌وکار مبتنی بر فناوری کسب‌وکاری است که از فناوری‌ها برای رشد پایدار، تاب‌آوری در برابر بحران‌ها و حفظ رقابت‌پذیری در محیط‌های پیچیده و پرتلاطم بهره می‌گیرد (Lotfi et al., 2023: 128, 129, 135).

حوزه گردشگری سلامت برای پاسخگویی به نیازهای فزاینده گردشگران سلامت بین‌المللی و رقابت در بازار جهانی، نیازمند تحول دیجیتال در زیرساخت‌هاست. زیرساخت‌های هوشمند متشکل از فناوری‌های دیجیتال، سامانه‌های داده‌محور و امکانات فیزیکی بهینه‌اند که هدف آن‌ها ارائه تجربه‌ای روان، ایمن و شخصی‌سازی شده برای گردشگران سلامت است؛ تجربه‌ای که همه مراحل سفر سلامت، از جست‌وجو تا پیگیری درمان، را به صورت یکپارچه پوشش می‌دهد (Singh et al, 2025: 328-332). این تحول، گردشگری سلامت را از فرایندی پیچیده به سفری هوشمند و قابل اعتماد تبدیل می‌کند. فناوری‌هایی چون متاورس برای تورهای مجازی بیمارستانی، هوش مصنوعی ژنراتیو برای برنامه‌های درمانی اختصاصی، و شهرهای هوشمند سلامت محور، مرزهای تازه‌ای در این صنعت ترسیم می‌کنند. سرمایه‌گذاری راهبردی در این زیرساخت‌ها ضمن افزایش رضایت گردشگران سلامت، مقاصد را به قطب‌های نوآور جهانی بدل می‌سازد. موفقیت پایدار نیز در گرو ترکیب انسان‌محوری با فناوری پیشرفته و حفظ اعتماد به عنوان بنیان این صنعت است (Dixit, 2025: 165). با این حال، گردشگری سلامت صنعتی جهانی و آسیب‌پذیر در برابر شوک‌های خارجی

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری / محمدی و همکاران

مانند پاندمی‌ها، بحران‌های ژئوپلیتیک و نوسانات اقتصادی است. از این رو، طراحی چارچوب‌های تاب‌آوری هوشمند ضرورتی اساسی دارد؛ تاب‌آوری‌ای که فراتر از بقاء، شامل توانایی پیش‌بینی، جذب، تطبیق سریع و تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها است (Emami et al, 2024: 2).

آینده گردشگری سلامت به شدت از پیشرفت‌های فناوریانه تأثیر می‌پذیرد. گسترش پزشکی از راه دور، رباتیک و هوش مصنوعی، نیاز به سفر فیزیکی برای دریافت خدمات درمانی را به طور قابل توجهی کاهش می‌دهد (Goudarzi et al., 2024: 1). این فناوری‌ها، به‌ویژه برای سالمندان و افراد دارای محدودیت حرکتی، دسترسی آسان‌تر و خدمات مقرون‌به‌صرفه‌تر و بدون چالش فراهم کرده و نیازهای این گروه از گردشگران را مرتفع می‌سازند. (Raji, 2025: 1). در چشم‌انداز بلندمدت، گردشگری سلامت ضمن ارتقای کیفیت زندگی گردشگران سلامت، فرصت‌های تازه‌ای برای رشد اقتصادی پایدار ایجاد می‌کند (Basirat et al, 2025: 533). با تداوم این روندها، گردشگری سلامت به یکی از پیشران‌های اصلی اقتصاد گردشگری جهانی تا افق ۲۰۳۰ بدل خواهد شد. پیش‌بینی می‌شود ارزش این حوزه از مرز ۱.۲ تریلیون دلار فراتر رود و سهم آن در بازار جهانی به‌طور چشمگیری افزایش یابد. کشورهایی که بتوانند ترکیبی از درمان باکیفیت، هزینه‌های رقابتی، تجربه بیمار محور و خدمات تندرستی جامع ارائه دهند، جایگاه برتر این بازار روبه‌رشد را به دست خواهند آورد. آینده این صنعت، آینده‌ای نوآور، انسانی و یکپارچه با فناوری و کیفیت است (Parsan & Kim, 2024: 53- 54).

پژوهش شفیع (2022) با عنوان «تأثیر هوش مصنوعی بر کسب‌وکارهای حوزه سلامت» نقش این فناوری را در تحول ساختاری نظام سلامت بررسی کرده است. مطالعه با رویکرد مرور نظام‌مند انجام شده و چارچوبی مفهومی برای تحلیل پیامدهای هوش مصنوعی ارائه می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد هوش مصنوعی با افزایش نوآوری، صرفه جویی در زمان و هزینه و بهبود دقت تصمیم‌گیری‌های بالینی، فرصت‌های قابل توجهی ایجاد کرده است؛ اما هم‌زمان چالش‌هایی چون بی‌اعتمادی به الگوریتم‌ها، ضعف امنیت داده‌ها و کمبود نیروی متخصص نیز وجود دارد. این تحقیق بر توسعه مهارت‌های فناوریانه و اعتمادسازی داده‌محور در مسیر هوشمندسازی سلامت تأکید می‌کند. پژوهش راجی (2025) با عنوان «بازشناسی ظرفیت‌های هوش مصنوعی در پاسخگویی به نیازهای گردشگران نابینا (مورد مطالعه: ایران)» با هدف بازشناسی ظرفیت‌های فناوریانه هوش مصنوعی در پاسخگویی به نیازهای گردشگران نابینا و با روش کیفی، رویکرد تحلیل تماتیک و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختار یافته انجام شد.

نتایج حاکی از آن است که به‌کارگیری هوش مصنوعی و محصولات آن در عرصه گردشگری می‌تواند مرتفع‌کننده نیاز گردشگران نابینا در سفرهای داخلی باشد. ارزیابی شاخص‌های عملکردی هوش مصنوعی و میزان بهره‌وری از آن در ایران نشان از ضرورت بازنگری در سیاست‌های مربوط به هوش مصنوعی را دارد. پژوهش نیک بین (2025) با عنوان «نقش مدیریت شهری در توسعه گردشگری هوشمند: مطالعه ای در کلان شهر تهران» با هدف واکاوی نقش مدیریت شهری در توسعه گردشگری هوشمند انجام شد. این مطالعه با روش تحقیق کیفی و مبتنی بر مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از مدیران شهرداری، کارشناسان گردشگری و متخصصان فناوری اطلاعات شهری انجام شد. نتایج این مطالعه کیفی نشان داد که سیاست‌گذاری و راهبری کلان، ایجاد زیرساخت‌های فناوریانه، و یکپارچه‌سازی داده‌های شهری از مهم‌ترین ارکان توسعه پایدار گردشگری هوشمند هستند. وی تأکید می‌کند که غلبه بر چالش‌هایی نظیر ضعف هماهنگی بین‌بخشی و محدودیت‌های مالی، مستلزم تقویت زیرساخت‌های ارتباطی و ارتقای همکاری مستمر نهادهای حاکمیتی با استارت‌آپ‌ها و بخش خصوصی است. پژوهش هاشمی و زحمتکش (2025) با عنوان «چالش‌های کاربرد هوش مصنوعی در صنعت گردشگری سلامت» باهدف شناسایی موانع و ارائه راهکارهای توسعه این فناوری در استان یزد انجام شد.

این مطالعه آمیخته بوده و در آن ۱۵ عامل کلیدی شناسایی شد. مهم‌ترین چالش‌ها شامل فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه‌ها، دشواری تحلیل کلان داده‌ها و کمبود منابع مالی بودند. نتایج نشان داد تمرکز بر یک عامل به‌تنهایی موجب برهم‌خوردن تعادل سیستم می‌شود. در نتیجه، توسعه پایدار گردشگری سلامت مستلزم رویکردی یکپارچه و میان‌رشته‌ای میان حوزه‌های

مدیریتی، فناوریانه و مالی است. پژوهش نیک‌خواه و همکاران (2025) با عنوان «شناسایی چالش‌های شبکه گردشگری سلامت تهران با رویکرد مدیریت شبکه» به صورت کیفی و با تحلیل محتوا انجام شد. داده‌ها از ۱۵ مصاحبه با اساتید، مدیران بیمارستان‌ها، آژانس‌های گردشگری سلامت، کارشناسان وزارت بهداشت و سازمان‌های بیمه گردآوری شد.

نتایج نشان داد توسعه گردشگری سلامت با چالش‌های ساختاری (موازی‌کاری نهادها، ضعف هماهنگی، زنجیره ارجاع نامنسجم)، نهادی (تعدد نهادهای ناظر، ضعف سیاست‌گذاری و اجرای مقررات) و فناوریانه (کمبود زیرساخت دیجیتال و سامانه‌های اطلاعاتی یکپارچه) مواجه است. پژوهش ضرورت هماهنگی نهادی، تقویت زیرساخت‌های فناوریانه و طراحی نظام ارجاع هوشمند را تأکید کرد. پژوهش قانعی و همکاران (2023) با عنوان «فناوری‌های هوش مصنوعی در سلامت: کاربردها و چالش‌ها» به بررسی ۴۰ مقاله از پاب‌مد، وب‌آوساینس و اسکوپوس پرداخت. یافته‌ها نشان داد هوش مصنوعی در تشخیص بیماری، پیش‌بینی بالینی، مدیریت بیمارستان و تخصیص منابع مؤثر است و کیفیت خدمات را افزایش می‌دهد و خطاهای انسانی را کاهش می‌دهد. بالین‌حال، چالش‌هایی مانند حفظ حریم خصوصی، اعتماد به الگوریتم‌ها و محدودیت داده‌ها وجود دارد. پژوهش بر نقش تحول‌آفرین هوش مصنوعی در بهبود درمان، نظارت از راه دور و جراحی رباتیک تأکید دارد.

پژوهش آوی و حسن (2022)^۱ با عنوان «گردشگری پزشکی در بنگلادش و فناوری‌های نوآورانه» نقش فناوری‌های نوین را در توسعه گردشگری پزشکی بررسی کرد. نتایج نشان داد گردشگری پزشکی به‌ویژه در آسیا در حال رشد است و از نظر اقتصادی و اجتماعی اهمیت بالایی دارد. فناوری‌های نوآورانه با بهبود کارایی، کیفیت خدمات و جذابیت مقصدها، گسترش این حوزه را ممکن می‌سازند و دامنه آن از درمان‌های ساده تا جراحی‌های پیچیده را شامل می‌شود. دنیز (2023)^۲ در پژوهش «تلاقی گردشگری سلامت و فناوری: ظهور مقصدهای هوشمند» نشان داد مقصدهای هوشمند با استفاده از پلتفرم‌های سلامت موبایل، هوش مصنوعی، دستگاه‌های پوشیدنی و تحلیل داده، امکان مراقبت شخصی، نظارت از راه دور و برنامه‌ریزی درمان پیش‌بینی‌کننده را فراهم می‌کنند و تجربه گردشگران سلامت و کیفیت خدمات را ارتقا می‌دهند.

پات جاناجارویت (2023)^۳ در پژوهش «توسعه فناوری متاورس برای ارتقای استاندارد گردشگری سلامت» به بررسی نقش متاورس در بهبود تجربه گردشگری سلامت و بازاریابی پایدار در تایلند پرداخت. تحلیل داده‌های ۳۷۲ گردشگر و بحث‌های گروهی با مدیران نشان داد متاورس تجربه‌های حسی، هیجانی و عملی گردشگران را بهبود می‌بخشد و به ترویج گردشگری سلامت سازگار با محیط‌زیست و ایمن کمک می‌کند ($R^2=0/590$). ژانگ و شی (2024)^۴ در پژوهش «قدرت شفاف‌بخش فناوری دیجیتال در گردشگری هوشمند» نشان داد گردشگری هوشمند با تجربه‌های فراگیر در طبیعت، فعالیت‌های فرهنگی و هنر درمانی و بهره‌گیری از فناوری‌های شخصی‌سازی‌شده، سلامت جسمی و روانی و شادی گردشگران را ارتقا می‌دهد. در پژوهشی با عنوان «شناسایی و رتبه‌بندی فرصت‌های بازاریابی متاورس در گردشگری سلامت بیمارستان‌های نظامی و غیرنظامی ایران» که توسط رستمی و باباخانیان (2024) انجام شد نتایج نشان داد که تحلیل ۱۱ مصاحبه در حوزه گردشگری سلامت و فناوری متاورس به استخراج ۲۱۵ کد منجر شد که در سه گروه فرصت‌های مرتبط با ارائه‌دهندگان خدمات، کسب‌وکارهای گردشگری سلامت و گردشگران دسته‌بندی شدند.

اولویت‌بندی آنتروپی شانون نشان داد که فرصت‌های مربوط به ارائه‌دهندگان خدمات از اهمیت بیشتری برخوردارند. یافته‌ها بیانگر آن است که متاورس با ایجاد امکان تعامل مجازی، مشاوره از راه دور و بازدید سه‌بعدی از مراکز درمانی می‌تواند بازاریابی گردشگری سلامت ایران را تقویت کرده و مزیت رقابتی کشور را ارتقا دهد. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی کاربردهای عملی متاورس در این صنعت بپردازند. پژوهشی توسط یوسفی و همکاران (2025) با عنوان «نقش هوش مصنوعی در توسعه

¹ Avi & Hassan

² Deniz

³ Potjanajaruwit

⁴ Zhang & Shi

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری / که محمدی و همکاران

گردشگری سلامت: یک مرور ادبیات» انجام شد. این مطالعه به‌صورت مرور نظام‌مند و مطابق با دستورالعمل‌های پرسیما^۱ انجام شده است. جستجوی منابع در پایگاه‌های معتبر بین‌المللی شامل پابمد، اسکوپوس، وب آو ساینس و گوگل اسکالر با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط با «هوش مصنوعی» و «گردشگری سلامت» صورت گرفت و مقالات منتشرشده در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۵ مورد بررسی قرار گرفتند.

نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که هوش مصنوعی نقش چشمگیری در توسعه گردشگری سلامت دارد و کاربردهای مهم آن شامل بهینه‌سازی فرآیند نوبت‌دهی و رزرو، تشخیص و درمان هوشمند، ارائه خدمات پزشکی شخصی‌سازی‌شده، مدیریت کارآمد بیماران بین‌المللی و ارتقای تجربه بیمار است. بهره‌گیری از این فناوری می‌تواند موجب کاهش هزینه‌ها، افزایش دقت تشخیصی و ارتقای کیفیت خدمات درمانی برای گردشگران سلامت شود. به‌طور کلی، یافته‌ها تأکید می‌کنند که هوش مصنوعی سهم قابل توجهی در بهبود و توسعه گردشگری سلامت داشته و با افزایش بهره‌وری و بهبود کیفیت خدمات، زمینه ارتقای رقابت‌پذیری این صنعت را فراهم می‌سازد.

پژوهش رکنی و همکاران (2025)^۲ با عنوان «پذیرش فناوری در گردشگری برای مقابله با بحران جهانی سلامت: یک مرور روایتی» نشان داد که بررسی روندهای پژوهشی مربوط به پذیرش فناوری در گردشگری در واکنش به بحران جهانی سلامت اخیر، دیدگاهی درباره تحول گفتمان علمی این موضوع و نقش پذیرش فناوری، به‌ویژه در دستیابی به پایداری، ارائه می‌دهد. این مرور روایتی با هدف بررسی الگوهای پذیرش فناوری در گردشگری در پاسخ به بحران سلامت انجام شد. یافته‌ها نشان‌دهنده تمرکز روبه‌رشد محققان بر این موضوع و همچنین تمرکزهای جغرافیایی، روش‌شناختی و نظری هستند. پذیرش فناوری به‌عنوان واکنش فوری به بحران و ابزاری برای تضمین پایداری از طریق تسهیل تاب‌آوری و بازیابی پس از همه‌گیری دیده شد. این مرور نقش دوگانه فناوری در پاسخ به شرایط اضطراری و تاب‌آوری بلندمدت بخش گردشگری را برجسته می‌کند.

بر اساس مرور پژوهش‌های گذشته، می‌توان گفت که فناوری، به‌ویژه هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین دیجیتال، نقش محوری در توسعه گردشگری سلامت ایفا می‌کند. این فناوری‌ها نه تنها با بهبود کیفیت خدمات، بهینه‌سازی فرایندهای درمانی و ارتقای تجربه بیماران، فرصت‌های اقتصادی و رقابتی قابل توجهی ایجاد کرده‌اند، بلکه در مواجهه با بحران‌های جهانی سلامت، ابزاری حیاتی برای تاب‌آوری و پایداری بخش گردشگری محسوب می‌شوند. باوجود این، چالش‌هایی مانند کمبود زیرساخت‌های فناورانه، ضعف هماهنگی نهادی، مسائل امنیت داده‌ها و کمبود نیروی متخصص همچنان مانع تحقق کامل پتانسیل فناوری هستند. یافته‌ها نشان می‌دهند که توسعه پایدار گردشگری سلامت مستلزم رویکردی یکپارچه است که هم‌زمان ابعاد فناورانه، مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی را پوشش دهد و با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و نوآرانه، مسیر رشد و رقابت‌پذیری این صنعت را هموار سازد. این یافته‌ها بر اهمیت رویکرد یکپارچه، میان‌رشته‌ای و فناور محور در طراحی و توسعه مقاصد گردشگری سلامت تأکید دارند. در این پژوهش، ۴۰ مقاله مرتبط با گردشگری سلامت و فناوری با استفاده از روش کدگذاری باز و محوری تحلیل شدند تا روندها و الگوهای اصلی شناسایی شوند. بر اساس این تحلیل، یافته‌ها در سه مؤلفه کلیدی دسته‌بندی شده‌اند:

۱. گردشگری سلامت: به سفر افراد برای دریافت خدمات درمانی، تندرستی و بهبود سلامت اطلاق می‌شود.
۲. فناوری‌های تحول‌ساز: فناوری‌هایی که باعث تغییر مدل‌های ارائه خدمات، زیرساخت‌ها و تجربه گردشگری سلامت می‌شوند، شامل هوش مصنوعی، متاورس، پزشکی از راه دور و سامانه‌های دیجیتال نوآرانه هستند.
۳. پیشران‌های مؤثر بر آینده گردشگری سلامت: فناوری، مهارت و تخصص پزشکان، شخصی‌سازی خدمات، برندسازی، امنیت و ثبات سیاسی، تبلیغات و بازاریابی، و جاذبه‌های گردشگری است.

این مؤلفه‌ها هم مفهومی تعریف شده‌اند و هم قابلیت عملیاتی‌شدن در مدل پژوهش یا ابزارهای جمع‌آوری داده را دارند. استفاده از روش کدگذاری باز و محوری به پژوهش این امکان را داده است که روابط میان این مؤلفه‌ها و نقش آن‌ها در شکل‌دهی

^۱ PRISMA

^۲ Rokni

آینده گردشگری سلامت به صورت نظام مند تحلیل شود. با وجود پژوهش های پراکنده در زمینه گردشگری سلامت و فناوری، تاکنون در ایران هیچ مطالعه ای سه مؤلفه فوق را به صورت یکپارچه و با رویکرد فراترکیب مورد بررسی قرار نداده است. این شکاف دانشی، مبنای نوآوری این پژوهش بوده و هدف آن شناسایی پیشران های مؤثر بر آینده کسب و کارهای مبتنی بر فناوری در گردشگری سلامت ایران با رویکرد فراترکیب است.

مواد و روش ها

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات توسعه ای با رویکرد کیفی است و از روش فراترکیب بهره می برد. فراترکیب، مشابه فراتحلیل، روشی نظام مند برای یکپارچه سازی یافته های چند مطالعه است؛ با این تفاوت که بر داده های کیفی و تحلیل تفسیری تأکید دارد و امکان دستیابی به درکی جامع و عمیق تر از موضوع را فراهم می کند (Lachal et al, 2017). داده های پژوهش از طریق مطالعات کیفی معتبر جمع آوری شد. برای این منظور، جست و جویی نظام مند در پایگاه های علمی داخلی (سید، مگیران، گنج، نشریات معتبر علمی - پژوهشی، پرتال جامع علوم انسانی و سیویلیکا) و پایگاه های بین المللی (وب آوساینس، اسکوپوس، پابمد، گوگل اسکالر، ساینس دایرکت) با استفاده از کلیدواژه های مرتبط با کسب و کارهای مبتنی بر فناوری، گردشگری سلامت، فناوری در گردشگری سلامت، آینده نگاری و گردشگری سلامت ایران انجام شد.

معیارهای انتخاب مقالات شامل ارتباط مستقیم با سؤال پژوهش، کیفیت علمی، جامعیت داده ها و قابلیت استخراج اطلاعات برای تحلیل کیفی بود. همچنین، بازه زمانی مقالات، زبان (فارسی و انگلیسی) و نوع مقاله (پژوهشی، مروری، کتاب) لحاظ شد تا نمونه نهایی مطالعات بتواند به شکل کامل و معتبر، تصویر جامعی از وضعیت علمی موضوع ارائه دهد. برای الگوی انتخاب و اعتبارسنجی مقالات از نمودار^۱ CASP استفاده شد که در مطالعات فراترکیب و مرور سیستماتیک معمولاً مورد استناد قرار می گیرد. این نمودار کیفیت مقالات شامل وضوح سؤال پژوهش، مناسب بودن روش تحقیق، شفافیت داده ها و اعتبار نتایج را بررسی می کند. در فرایند پژوهش، ابتدا ۱۹۰ مقاله شناسایی شد، سپس با بررسی کیفیت، ارتباط و جامعیت داده ها، ۴۰ مقاله برای فراترکیب انتخاب گردید. مراحل گزارش کار شامل شناسایی، غربالگری، ارزیابی کیفیت و انتخاب نهایی مقالات مطابق با نمودار CASP بود تا اطمینان حاصل شود داده های مورد استفاده، قابل اعتماد و مرتبط باهدف پژوهش هستند. تحلیل داده ها با استفاده از روش فراترکیب و بر اساس کدگذاری باز و محوری انجام شد تا الگوها و روابط میان گردشگری سلامت، فناوری های تحول ساز و پیشران های مؤثر بر آینده این حوزه شناسایی گردد. این روش امکان می دهد یافته ها به صورت یکپارچه و میان رشته ای ترکیب شوند و چارچوب تحلیلی قابل اتکا برای پژوهش ارائه شود.

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش فراترکیب و بر اساس مدل هفت مرحله ای سندلوسکی و بارسو (2006)^۲ طراحی شد و طی سال های ۱۳۹۹-۱۴۰۴ شمسی و ۲۰۲۱-۲۰۲۵ میلادی اجرا گردید. داده ها از مطالعات کیفی منتخب استخراج و یافته های اصلی، مفاهیم و مضامین آن ها با نرم افزار MAXQDA کدگذاری و سازمان دهی شد. تحلیل ها به شیوه ترکیب تفسیری انجام و مضامین مشترک، تفاوت ها و روابط میان مفاهیم شناسایی شد تا دیدگاهی جامع و تفسیری نسبت به موضوع پژوهش ارائه شود. مراحل پژوهش شامل تنظیم سؤال، مرور نظام مند متون، انتخاب مقالات، استخراج اطلاعات، تجزیه و ترکیب یافته ها، کنترل کیفیت و ارائه نتایج بود.

شکل ۱- مراحل هفتگانه اجرای پژوهش؛ منبع: سندولوسکی و باسو (2007)

گام اول: تنظیم سؤال‌های پژوهش که گام نخست انجام فراترکیب است و در جدول ۱ تنظیم شده است:

جدول ۱- تنظیم سؤالات گردشگری سلامت

سؤال	پاسخ‌ها
چه چیزی؟	شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری در راستای ارتقای هوشمندی گردشگری سلامت ایران
چه کسی؟ (جامعه مورد مطالعه)	مقالات، طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌های موجود در پایگاه‌های علمی
چه زمانی؟	۲۰۲۵-۲۰۲۱ میلادی و ۱۴۰۴-۱۳۹۹ شمسی
چگونه؟	تحلیل اسنادی

گام دوم: بررسی نظام‌مند متون

در گام دوم، متون و مقالات مرتبط به‌صورت نظام‌مند جمع‌آوری و تحلیل شدند تا تصویری جامع از وضعیت موجود و روندهای پژوهشی ارائه شود. مرزهای شمول مطالعات شامل سال انتشار (۱۳۹۹-۱۴۰۴ شمسی و ۲۰۲۱-۲۰۲۵ میلادی) به‌منظور تمرکز بر مطالعات به‌روز و نوآورانه انتخاب شد، چرا که گردشگری سلامت تحت‌تأثیر فناوری‌های نوین طی این سال‌ها دستخوش تغییرات ساختاری و عملیاتی قابل‌توجه شده است و بررسی پژوهش‌های قدیمی ممکن است بازتاب‌دهنده شرایط و تحولات کنونی نباشد، زبان (فارسی و انگلیسی) و هدف پژوهش (شناسایی عوامل مؤثر بر آینده کسب‌وکارهای فناوری محور در گردشگری سلامت ایران) تعیین شد. جستجو در پایگاه‌های داده معتبر انجام و پس از بررسی عنوان، چکیده و متن کامل، منابع مرتبط انتخاب گردید. تحلیل شامل طبقه‌بندی مطالعات بر اساس موضوع، روش‌شناسی، نتایج و چارچوب نظری بود و امکان شناسایی نقاط قوت، محدودیت‌ها، الگوهای رایج و شکاف‌های پژوهشی را فراهم کرد و پایه‌ای برای توسعه چارچوب نظری پژوهش ایجاد نمود. شایان‌ذکر است که در طی فرایند بررسی نظام‌مند، مشخص گردید که بدنه اصلی ادبیات پژوهشی موجود (اعم از داخلی و بین‌المللی) عمدتاً بر ابعاد فناورانه در کسب‌وکارهای ارائه‌دهنده خدمات مستقیم پزشکی و درمانی (مانند بیمارستان‌ها، کلینیک‌ها، پلتفرم‌های سلامت دیجیتال و شرکت‌های تجهیزات پزشکی) متمرکز است. در مقابل، به جنبه‌های جانبی گردشگری سلامت (مانند خدمات اقامتی، تفریحی و فرهنگی ویژه این گردشگران) کمتر پرداخته شده است؛ لذا، این تمرکز در فرایند تحلیل و استخراج پیشران‌ها مدنظر قرار گرفته و یافته‌های پژوهش نیز عمدتاً بازتاب‌دهنده این حوزه تخصصی است.

جدول ۲- معیارهای پژوهش

معیارهای انتخاب مقالات	
سال انتشار	۲۰۲۵-۲۰۲۱ میلادی و ۱۴۰۴-۱۳۹۹ شمسی
زبان پژوهش	انگلیسی - فارسی
هدف	شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری در راستای ارتقای هوشمندی گردشگری سلامت ایران

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟

کلیدواژه‌های مرتبط با گردشگری سلامت، در چندین پایگاه علمی داخلی و خارجی به منظور دستیابی به مقالات مرتبط و مناسب برای فراترکیب مورد جست‌وجو قرار گرفته‌اند برای شفاف‌سازی هرچه بیشتر روند طی شده در این مرحله پایگاه‌های بررسی شده و معیارهای جست‌وجو در قالب جدول ۳ آورده شده‌اند.

جدول ۳- پایگاه‌های علمی مورد بررسی

داخلی	خارجی
www.sid.ir - www.Magiran.com - www.ensani.ir - Ganj - www.civilica.com	www.sciencedirect.com- www.emeraldinsight.com www.springer.com - www.Scholar.google.com Scopus - Web of Science- PubMed

خلاصه مطالب مذکور در قالب شاخص‌ها و معیارهای اولیه بررسی مقالات در جدول ۴ نمایش داده شده است

جدول ۴- شاخص‌ها و معیارهای اولیه بررسی مقالات

شاخص‌ها	معیار پذیرش	معیار عدم‌پذیرش
دوره زمانی پژوهش	۲۰۲۱-۲۰۲۵ و ۱۴۰۴-۱۳۹۹	پژوهش‌های خارج از این محدوده
زبان	فارسی و انگلیسی	زبان‌های دیگر به‌غیر از فارسی و انگلیسی
نوع مقاله	پژوهش‌های چاپ شده در پایگاه‌های علمی	سایر مانند (مقالاتی که در روزنامه‌ها و وبلاگ‌ها چاپ شده)
موضوع	گردشگری سلامت، فناوری و کلیدواژه‌های مشابه	موضوعاتی غیر از گردشگری سلامت و گردشگری
نوع مجله	ایندکس شده در پایگاه‌های علمی	سایر

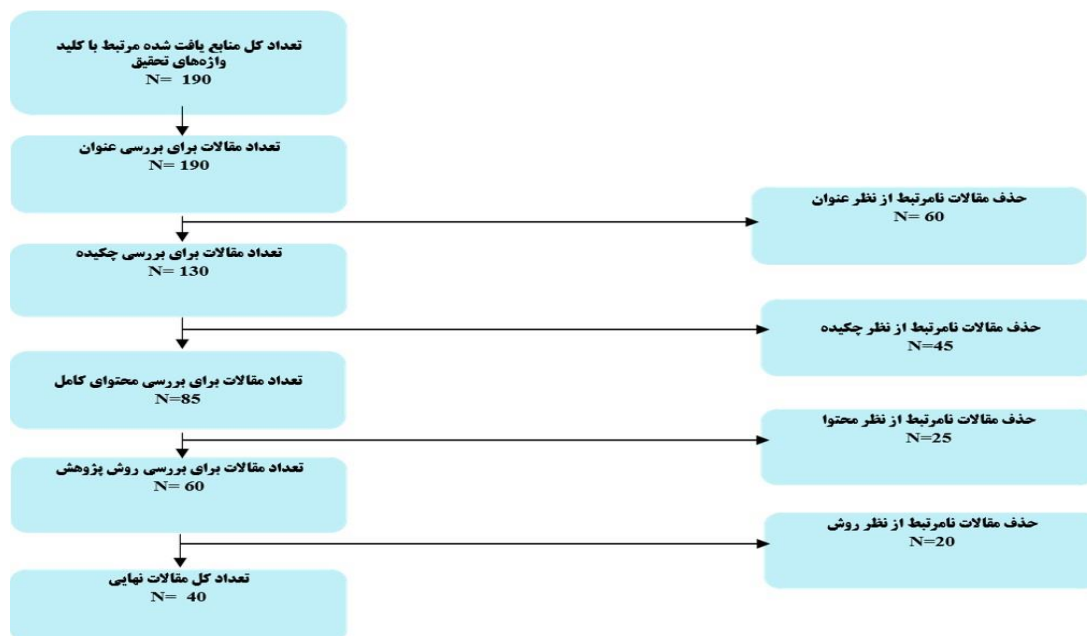
با استفاده از مطالب ذکر شده، پژوهشگر در انتها موفق به یافتن ۱۹۰ مقاله شد که این مقالات وارد گام سوم فرا ترکیب

جهت تجزیه و تحلیل بیشتر و گزینش نهایی شدند.

گام سوم: جست‌جو و انتخاب مقالات مناسب

در آغاز فرایند جست‌وجو، پژوهشگر میزان تناسب متون با سؤال پژوهش را ارزیابی می‌کند. برای این منظور، مجموعه مطالعات شناسایی شده چندین بار بازبینی می‌شوند و در هر مرحله، مقالاتی که با موضوع پژوهش همخوانی ندارند حذف می‌گردند. در هر دور بازبینی، تعدادی از مقالات کنار گذاشته می‌شوند و وارد مرحله فراترکیب نمی‌شوند. این بازبینی بر اساس پارامترهایی مانند عنوان، چکیده، محتوای اصلی، روش پژوهش و جزئیات مقاله انجام می‌شود و مطابق رویه‌ای نظام‌مند مشابه شکل ۲ پیش می‌رود.

شکل ۲- مقالات منتخب بعد از غربال سازی اولیه

در این پژوهش، ابتدا عنوان مقالات بررسی و منابع نامرتبط با سؤال و هدف پژوهش حذف شدند. در مرحله بعد، چکیده مقالات باقی‌مانده ارزیابی و موارد نامتناسب کنار گذاشته شد. سپس مقالات دارای اطلاعات ناقص حذف گردیدند و در نهایت ۴۰ مقاله برای مرحله فراترکیب انتخاب شدند. پس از فرایند غربالگری، کیفیت مطالعات منتخب با استفاده از ابزار مهارت‌های ارزیابی حیاتی (CASP) بررسی شد. این ابزار شامل ده پرسش کلیدی است که اعتبار، دقت و اهمیت پژوهش‌های کیفی را می‌سنجد. در این پژوهش، پرسش‌های CASP به صورت کیفی و توصیفی تحلیل شدند و میزان انطباق هر مطالعه با معیارها در سه سطح «بله»، «تا حدی» و «خیر» تعیین گردید. نتایج ارزیابی در قالب یادداشت‌های تحلیلی ثبت و بر اساس قضاوت نهایی، مقالات در سه سطح کیفیت بالا، متوسط و پایین طبقه‌بندی شدند. تنها مقالات باکیفیت متوسط و بالا وارد مرحله استخراج کدها، تم‌ها و مقولات شدند. بدین ترتیب، با بهره‌گیری از ابزار CASP، از دقت و اعتبار داده‌های ورودی برای تحلیل نهایی اطمینان حاصل گردید.

گام چهارم: استخراج اطلاعات مقالات

در فرایند فراترکیب، پژوهشگر به طور مستمر مقالات منتخب را مرور می‌کند تا به نتایجی معتبر و قابل اعتماد دست یابد. در این پژوهش، اطلاعات مقالات به صورت نظام‌مند سازمان‌دهی شد؛ به گونه‌ای که ابتدا مشخصات و منابع هر مقاله ثبت و سپس کدهای مرتبط با صنعت گردشگری سلامت از طریق کدگذاری باز و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA استخراج گردید. در مرحله بعد، داده‌های به دست آمده مورد تحلیل عمیق قرار گرفت تا الگوها، روابط و روندهای اصلی شناسایی شوند. تفسیر نتایج ضمن مقایسه با اهداف و پرسش‌های پژوهش، زمینه ارائه راهکارها و پیشنهادهای کاربردی را فراهم ساخت. همچنین، محدودیت‌ها و نقاط ضعف مطالعات شناسایی و تأثیر آن‌ها بر یافته‌ها بررسی شد. بدین ترتیب، این مرحله به عنوان پیوندی میان گردآوری داده‌ها و نتیجه‌گیری نهایی، نقشی اساسی در انسجام و اعتبار فرایند فراترکیب ایفا نمود. جدول فهرست مقالات منتخب برای ورود به مرحله کدگذاری در پایان مقاله پیوست شده است (جدول ۵).

گام پنجم: تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها

در این مرحله، داده‌های استخراج‌شده از مقالات منتخب به‌صورت نظام‌مند تحلیل شدند تا مفاهیم اصلی و مضامین مشترک شناسایی و تلفیق شوند. در ابتدا کدگذاری باز انجام گرفت؛ بدین ترتیب بخش‌های مختلف یافته‌ها با برچسب‌های مفهومی اولیه مشخص شدند تا تمامی مفاهیم مرتبط با صنعت گردشگری سلامت بدون پیش‌فرض اولیه شناسایی شوند. سپس در مرحله کدگذاری محوری، کدهای اولیه با یکدیگر مقایسه و روابط مفهومی میان آن‌ها بررسی شد. این فرایند به ادغام و سازمان‌دهی کدها در قالب مقوله‌های محوری انجامید و چارچوبی برای درک الگوها و ساختار مفهومی داده‌ها فراهم کرد. در ادامه، یافته‌های حاصل با اهداف و پرسش‌های پژوهش تطبیق داده شدند تا میزان هم‌پوشانی و تمایز میان مطالعات مشخص شود. این رویکرد با آشکارسازی شباهت‌ها و تفاوت‌ها، به ترکیب مضامین در سطحی بالاتر و شکل‌گیری چارچوبی جامع در حوزه گردشگری سلامت منجر شد. نتایج حاصل از کدگذاری باز و محوری در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۵- نتایج کدگذاری حاصل از تحلیل مقالات

کد محوری	کدباز	منبع
دیجیتالی‌سازی و هوشمندسازی ارائه خدمات گردشگری سلامت	توسعه و به‌کارگیری هوش مصنوعی برای تحول و ارتقای کیفیت خدمات درمانی در کسب‌وکارهای فناور محور، تأثیر فناوری بر افزایش رضایت گردشگران سلامت،	Shafiei (2022); Basirat et al. (2025); Ghaeni et al. (2023)
	دیجیتالی‌سازی فرایندهای تشخیص و درمان با فناوری‌های پزشکی پیشرفته، تجربه استفاده از تجهیزات درمانی هوشمند و دسترسی دیجیتال به خدمات پزشکی،	Tajzadeh Namin et al. (2023); Hedayatnia et al. (2025); Shabankareh et al (2025) .
	درک نقش فناوری در بهبود کیفیت خدمات کسب‌وکارهای حوزه گردشگری سلامت، ارتقای کیفیت خدمات و زیرساخت‌های مالی و فناوری برای ارائه خدمات فناورانه در کسب‌وکارهای گردشگری سلامت مبتنی بر فناوری	Goudarzi et al. (2024); Abolhasani et al (2024).
	غلبه بر چالش‌های تحلیل داده‌های کلان و توسعه زیرساخت‌های داده‌محور در کسب‌وکارهای فناور محور گردشگری سلامت،	Hashemi & Zahmatkesh (2025); Nikkhah et al. (2025)
	استفاده از فناوری در تبلیغات هوشمند و افزایش دقت و شفافیت خدمات پزشکی توسط کسب‌وکارها	Esmaeili Mahyari et al. (2024); Zakavati et al. (2024); Mosko et al . (2024)
	افزایش رضایت گردشگران سلامت از طریق دسترسی سریع و هوشمند به اطلاعات و خدمات سلامت	Deniz (2023); Zhang & Xi(2024)
	بهبود تجربه گردشگری سلامت با طراحی محیط‌های متاورس در کسب‌وکارهای گردشگری سلامت، ایجاد انگیزه و علاقه گردشگران سلامت برای بازدید از مراکز درمانی باتجربه متاورس	Pat Janajarawit (2023)
	بهبود خدمات کسب‌وکارهای گردشگری سلامت با کاربرد فناوری‌های نوین	Koze et al. (2024); Avi & Hassan (2022)
	افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فناوری دیجیتال در کسب‌وکارهای گردشگری سلامت برای توسعه پایدار گردشگری سلامت	Chaudhury & Majumdar (2025)
	ارتقای تجربه گردشگران سلامت توسط فناوری‌های نوظهور مانند هوش مصنوعی و توسعه گردشگری سلامت	Rashadi & Chehragh (2025)
ارتقای مهارت‌های	ارتقای کیفیت خدمات گردشگری سلامت توسط نقش نیروی انسانی متخصص و آموزش‌دیده	Asadi et al. (2022); Shafiei (2022); Zarei (2022)

کد محوری	کدباز	منبع
دیجیتال نیروی انسانی در کسب‌وکارهای فناوری محور	توسعه نظام‌های آموزش مستمر و دیجیتال برای افزایش شایستگی حرفه‌ای نیروی انسانی و ارتقای تجربه و رضایت بیماران	Tajzadeh Namin et al. (2023); Basirat et al. (2025)
	بهبود فرایندهای درمانی از طریق هم‌افزایی تخصص پزشکی و فناوری‌های نوین جهت موفقیت کسب‌وکارهای فناوری محور گردشگری سلامت	Bagheri et al. (2023)
	توانمندسازی منابع انسانی برای ارتقای عملکرد و توسعه برند کسب‌وکارهای فناوری محور گردشگری سلامت	Sattari et al. (2020); Chaudhury & Majumdar (2025)
شخصی‌سازی هوشمند خدمات گردشگری سلامت مبتنی بر داده‌های کلان	تطبیق و شخصی‌سازی خدمات گردشگری سلامت مبتنی بر تحلیل داده‌ها و فناوری‌های هوشمند، توسعه بسته‌های خدماتی سلامت متناسب با نیازها و ترجیحات فردی گردشگران سلامت توسط فناوری‌های نوین	Esmaeili Mahyari et al. (2024); Jikorki et al. (2024)
	ارائه مراقبت‌ها و توصیه‌های شخصی‌سازی‌شده برای ارتقای تجربه گردشگران سلامت	Deniz (2023); Sun & Kwan (2023)
	طراحی بسته‌های خدماتی متناسب با نیاز و ترجیحات گردشگران سلامت توسط کسب‌وکارهای فناوری محور	Hedayatnia et al. (2025)
	تطبیق خدمات فناوری محور با انتظارات و ادراک گردشگران سلامت برای بهبود تجربه	Majid & Gan Kim (2023)
	استفاده از فناوری و استراتژی‌های شخصی‌سازی‌شده برای افزایش رضایت، تعامل و تجربه شخصی‌سازی‌شده گردشگران سلامت	Zakavati et al. (2024); Zhang & Xi (2024); Rashadi & Chehragh (2025)
برندسازی دیجیتال و تجربه‌محور در کسب‌وکارهای گردشگری سلامت	بهره‌گیری از خوشه‌بندی مشتریان و تحلیل رفتار برای ارتقای تجربه آینده گردشگران سلامت	Bagheri et al. (2023)
	توسعه برندسازی دیجیتال مراکز درمانی برای ارتقای مزیت رقابتی و ارزش ویژه مراکز درمانی در بازار گردشگری سلامت	Hedayatnia et al. (2025); Zakavati et al. (2024)
	تقویت وفاداری و اعتماد گردشگران سلامت از طریق استراتژی‌های برندینگ فناوری محور در گردشگری سلامت	Abolhasani et al. (2024); Esmaeili Mahyari et al. (2024); Mortezaei et al. (2021)
	هم‌افزایی برند شهری و برند دیجیتال در توسعه گردشگری سلامت شامل زیرساخت، چشم‌انداز و ساختار	Asadzadeh et al. (2021); Sattari et al. (2020); Ajilchi et al. (2023)
بهبود سیاست‌گذاری فناوری‌ها و همکاری‌های بین‌المللی هوشمند	تقویت سیاست‌ها و همکاری‌های بین‌المللی مبتنی بر فناوری برای ارتقای امنیت و توسعه گردشگری سلامت	Abolhasani et al. (2024); Zakavati et al. (2024)
	تحلیل اثرات و نتایج ناشی از سیاست‌های فناوری در گردشگری سلامت	Mosko et al. (2024)
	افزایش ثبات سیاسی و اعتماد بین‌المللی و رویدادهای امنیتی بر گردشگری بین‌المللی و داخلی از طریق زیرساخت‌های هوشمند و شفاف در گردشگری سلامت	Basirat et al. (2025); Khan et al. (2022); Alpaslan & Firgo (2025); Barvinok (2023)
	ارتقای رقابت بین‌المللی، عوامل حاکمیتی و سیاست‌گذاری در انتخاب گردشگری سلامت فناوری محور و ارتقای نوآوری و توسعه گردشگری سلامت	Al Rasoul et al. (2023); Sattari et al. (2020); Paloui et al. (2021); Rashadi & Chehragh (2025)

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟

کد محوری	کدباز	منبع
بازاریابی تعاملی و پیش‌بینی‌کننده مبتنی بر فناوری در کسب‌وکارهای گردشگری سلامت	توسعه تبلیغات و بازاریابی دیجیتال و تأثیر آن بر جذب گردشگران سلامت	Al Rasoul et al. (2023)
	نقش بازاریابی و ارتباطات هدفمند و هوشمند در ارتقای جذب گردشگران، بهبود تجربه گردشگران و ترویج گردشگری سلامت از طریق تبلیغات دیجیتال	Tajzadeh Namin et al. (2023); Goudarzi et al. (2024)
	بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی و بازاریابی یکپارچه داده‌محور برای تعامل گردشگران	Zakavati et al. (2024); Viscovit (2025)
	ارتقای بازاریابی بین‌المللی و نظارت مستمر برای بهبود عملکرد	Hedayatnia et al. (2025)
	طراحی استراتژی‌های بازاریابی دیجیتال و شخصی‌سازی شده مبتنی بر فناوری‌های نوین، اثربخشی فعالیت‌های بازاریابی دیجیتال	Alaf Jafari et al. (2025); Rashadi & Chehragh (2025); Rezaeizadeh et al. (2026)
	دیجیتالی‌سازی عناصر آمیخته بازاریابی و انعطاف‌پذیری سازمانی در بازارهای بین‌المللی	Fakoor et al. (2025); Omid et al. (2022)
تقویت و نوآوری فناورانه جاذبه‌های گردشگری سلامت	ارتقای امکانات رفاهی و تفریحی پیرامون مراکز درمانی از طریق فناوری‌های تجربه‌محور و هوشمند	Asadi et al. (2022)
	ارتقای جاذبه‌های گردشگری و فرهنگی برای تجربه و جذب گردشگران سلامت توسط فناوری	Tajzadeh Namin et al. (2023)
	توسعه و ارتقای زیرساخت‌های درمانی و گردشگری سلامت فناور محور	Abolhasani et al. (2024)
	ارتقای گردشگری سلامت پایدار مبتنی بر اقتصاد خلاق، زیستی، چرخشی و سبز	Pat Janajarawit (2023)
	طراحی و توسعه بسته‌های یکپارچه گردشگری سلامت - فرهنگی و مذهبی مبتنی بر فناوری، بهره‌گیری هوشمند از عوامل طبیعی برای طراحی بسترهای درمانی - ترمیمی دیجیتال محور، طراحی تجربه‌های سلامت روحانی - درمانی مبتنی بر متاورس و هوش مصنوعی در حرم مطهر امام رضا (ع)	Zhang & Xi (2024); Bagheri et al. (2023); Al Rasoul et al. (2023)
	دیجیتالی‌سازی و تجربه‌سازی هوشمند جاذبه‌های گردشگری و تندرستی برای گردشگران سلامت، تقویت جاذبه‌های محیطی با ادغام فناوری‌های تجربه‌محور (مثل واقعیت مجازی در طبیعت‌گردی سلامت)	Majid & Gan Kim (2023); Zakavati et al. (2024)
	توسعه عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیرساخت‌های درمانی، فرهنگی و گردشگری مبتنی بر فناوری برای ارتقای جذابیت محیط کسب‌وکار، تطبیق خدمات فناورانه گردشگری سلامت با ارزش‌های فرهنگی جامعه برای افزایش پذیرش و رضایت گردشگران سلامت	Shabankareh et al. (2025); Zarei (2022)
	ارتقای جاذبه‌های گردشگری فناور محور توسط کسب‌وکارها، استفاده پایدار و هوشمند از منابع طبیعی در توسعه زیرساخت‌های دیجیتال گردشگری سلامت	Sattari et al. (2020)

گام ششم: کنترل کیفیت

به منظور ارتقای روایی و پایایی فرایند فراترکیب، کنترل کیفیت در چند سطح انجام شد. در گام نخست، استخراج داده‌ها و کدگذاری به صورت مستقل توسط سه ارزیاب انجام گرفت تا از بروز سوگیری فردی جلوگیری شود. هر ارزیاب کدهای استخراج شده از مقالات را بررسی و پیشنهادهای اصلاحی یا تکمیلی خود را ارائه داد. سپس کدهای حاصل با یکدیگر مقایسه و موارد اختلافی از طریق بحث

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری / کج محمدی و همکاران

گروهی به توافق نهایی رسید. برای ارزیابی میزان توافق میان ارزیابان، ضریب کاپا با استفاده از نرم‌افزار SPSS محاسبه شد. این شاخص برای متغیرهایی با سطح‌سنجش یکسان و تعداد طبقات برابر به کار می‌رود و مقدار آن بین صفر تا یک متغیر است. ضریب کاپا که نشان‌دهنده میزان توافق فراتر از شانس تصادفی است، بر اساس نظرات سه ارزیاب در این پژوهش محاسبه گردید. برای سنجش میزان توافق میان ارزیابان، ضریب کاپا (Cohen's Kappa) محاسبه شد.

در این پژوهش، میزان توافق مشاهده‌شده (Po) برابر با $0/73$ بود؛ به این معنا که در میان ۴۰ مقاله، حدود ۲۹ مقاله دارای توافق واقعی میان حداقل دو ارزیاب بودند. توافق تصادفی (Pe) برابر با $0/1$ در نظر گرفته شد که بیانگر احتمال توافق شانسی در حدود چهار مقاله است. همچنین، در هفت مقاله هیچ توافق معناداری میان ارزیابان مشاهده نشد. براین اساس، مقدار نهایی کاپا برابر با $0/7$ به دست آمد که نشان‌دهنده توافق قابل قبول و نسبتاً بالا میان سه ارزیاب است. این میزان توافق، دقت و انسجام فرایند کدگذاری و استخراج داده‌ها را تأیید می‌کند. بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA برای کدگذاری و SPSS برای محاسبه کاپا، اعتبار و اطمینان‌پذیری یافته‌های پژوهش را افزایش داده و قابلیت اتکای نتایج فراترکیب را در ابعاد نظری و کاربردی تضمین کرده است. گام هفتم: شامل یافته‌های تحقیق است که در بخش بعدی ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

تحلیل محتوای کیفی ۴۰ مقاله منتخب از طریق فرایند کدگذاری باز و محوری، منجر به استخراج ۵۵ کدباز گردید که در نهایت در قالب ۷ مقوله محوری یا پیشران کلیدی طبقه‌بندی شدند. همان‌طور که در بخش روش تحقیق و مرور نظام‌مند اشاره شد، با توجه به تمرکز غالب ادبیات پژوهشی بر کسب‌وکارهای ارائه‌دهنده خدمات مستقیم پزشکی، پیشران‌های شناسایی‌شده برای آینده کسب‌وکارهای فناور محور در گردشگری سلامت ایران در دو سطح «محوری» (مرتبط با عملیات اصلی کسب‌وکار) و «بستر ساز» (فرا بنگاهی) دسته‌بندی گردیدند:

الف: پیشران‌های محوری: مرتبط با کسب‌وکارهای پزشکی و درمانی:

۱. فناوری و تحول دیجیتال در ارائه خدمات: شامل به‌کارگیری هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و کلان‌داده‌ها در فرآیندهای تشخیص و درمان، مدیریت هوشمند پرونده‌های بیماران، ارائه خدمات پزشکی از راه دور و ارتقای چشمگیر بهره‌وری عملیاتی مراکز درمانی.
۲. مهارت و تخصص فناورانه نیروی انسانی: فراتر از تخصص پزشکی، این پیشران بر توانایی و مهارت پزشکان، پرستاران و کادر درمانی در استفاده مؤثر از ابزارهای دیجیتال و فناوری‌های نوین تأکید دارد. اعتبار و شهرت یک مرکز درمانی به طور فزاینده‌ای به توانایی تیم آن در به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته برای ارائه خدمات با کیفیت‌تر گره خورده است.
۳. شخصی‌سازی هوشمند خدمات درمانی و مراقبتی: شامل استفاده از فناوری برای طراحی بسته‌های درمانی، مراقبتی و پشتیبانی متناسب با نیازهای اختصاصی هر بیمار جهت افزایش رضایت و وفاداری بیمار.
۴. برندسازی دیجیتال مراکز درمانی: این عامل بر اهمیت ایجاد یک برند قدرتمند و معتبر برای بیمارستان‌ها، کلینیک‌ها و تسهیل‌گران در فضای آنلاین تأکید می‌کند. این امر شامل مدیریت شهرت آنلاین، بازاریابی محتوایی تخصصی، کسب گواهینامه‌ها و استانداردهای بین‌المللی و ایجاد تداعی ذهنی مثبت از کیفیت و نوآوری فناورانه در ذهن مخاطبان جهانی است.

ب: پیشران‌های بستر ساز: عوامل محیطی و اکوسیستم کلان:

۵. ثبات سیاسی و محیط قانونی-مقرراتی: شامل امنیت، روابط بین‌الملل و قوانین حمایتی از سرمایه‌گذاری در فناوری سلامت.
۶. بازاریابی دیجیتال و مدیریت تجربه یکپارچه بیمار: این پیشران به چالش‌های کلان بازاریابی در سطح ملی و صنعتی اشاره دارد. ضعف در این حوزه مانع معرفی ظرفیت‌های بالای پزشکی ایران می‌شود. به‌کارگیری استراتژی‌های نوین بازاریابی دیجیتال، استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای تعامل با بیماران بالقوه و طراحی یک سفر بیمار یکپارچه و فناورانه از لحظه جستجو تا بازگشت به کشور مبدأ، برای جذب گردشگران سلامت حیاتی است.

۷. هم‌افزایی با جاذبه‌های مکمل گردشگری: این پیشران بر لزوم ایجاد پیوند استراتژیک میان خدمات درمانی و سایر جاذبه‌های کشور تأکید دارد. کسب‌وکارهای فناورمحور می‌توانند با طراحی بسته‌های ترکیبی (مثلاً جراحی و دوره نقاهت در یک مرکز آب‌درمانی مجهز به فناوری) و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی، طبیعی و مذهبی (مانند جاذبه زیارتی مشهد)، ارزش پیشنهادی منحصر به فردی خلق کرده و تجربه کلی گردشگر سلامت را غنی‌تر سازند. جدول شماره (۵) خلاصه کدهای استخراج شده و منابع مرتبط با هر پیشران را نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای فناور محور و ارتقای سطح هوشمندی در گردشگری سلامت ایران انجام شد. بر اساس مرور نظام‌مند پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی، گذار از رویکردهای سنتی به توسعه گردشگری سلامت هوشمند، دیگر یک انتخاب نیست؛ بلکه الزامی برای بقا در بازارهای رقابتی است. این حوزه با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، به‌ویژه هوش مصنوعی و متاورس، تحولات ساختاری چشمگیری تجربه کرده است. یافته‌های حاصل از این تحلیل کیفی نشان داد که آینده این صنعت و تحقق هوشمندی واقعی در آن، در گرو تعامل دودسته از عوامل است: «پیشران‌های محوری» که مستقیماً بر کارایی و نوآوری در مراکز درمانی (نظیر بیمارستان‌ها و کلینیک‌های هوشمند) تمرکز دارند و «پیشران‌های بستر ساز» که زیرساخت‌ها و اکوسیستم هوشمند کلان را فراهم می‌آورند. این تفکیک دوگانه نشان می‌دهد که هوشمندی صرفاً استقرار تجهیزات نیست، بلکه یکپارچگی ارگانیک خدمات پزشکی با فناوری‌های دیجیتال است.

تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که فناوری و تحول دیجیتال به‌عنوان قلب تپنده پیشران‌های محوری، نقش دوگانه‌ای ایفا می‌کند: از یک سو با ابزارهایی نظیر هوش مصنوعی و متاورس، دقت و سرعت فرایندهای درمانی را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر، از طریق شخصی‌سازی هوشمند خدمات، پارادایم گردشگری سلامت را از «خدمت‌محوری» به «تجربه‌محوری» تغییر می‌دهد. این یافته همسو با نتایج یوسفی و همکاران (2025) است که نشان دادند هوش مصنوعی فرایندهای نوبت‌دهی، تشخیص و درمان را بهینه کرده و مزیت رقابتی ایجاد می‌کند. همچنین شفیع (2022) و قانعی و همکاران (2023) نیز بر نقش حیاتی فناوری در کاهش هزینه‌ها و ارتقای کیفیت خدمات پزشکی تأکید داشته‌اند.

در بُعد نیروی انسانی، پژوهش حاضر نشان داد که صرف تخصص پزشکی کافی نیست و مهارت فناورانه پزشکان و کادر درمان به یک دارایی نامشهود کلیدی تبدیل شده است. این امر مؤید یافته‌های رکنی و همکاران (2025) است که پذیرش فناوری توسط نیروی انسانی را عامل تاب‌آوری صنعت دانسته‌اند. اما در سطح پیشران‌های بستر ساز، نتایج نشان می‌دهد که موفقیت کسب‌وکارهای پزشکی بدون حمایت‌های کلان محیطی ممکن نیست. عواملی همچون ثبات سیاسی و محیط قانونی و بازاریابی دیجیتال یکپارچه، زیربنای اعتماد گردشگران را می‌سازند. این بخش از یافته‌ها با مطالعات تاج‌زاده نمین و همکاران (2023) و هاشمی و زحمتکش (2025) همخوانی دارد که بر ضرورت هماهنگی نهادی و زیرساخت‌های کلان تأکید کرده‌اند. تمایز پژوهش حاضر در این است که نشان می‌دهد چگونه ضعف در عوامل بستر ساز (مانند فیلترینگ یا ضعف برند ملی)، اثرگذاری عوامل محوری (مانند تجهیزات پیشرفته پزشکی) را خنثی می‌کند.

یافته‌های این پژوهش دلالت‌های مدیریتی و سیاست‌گذاری صریحی برای دو گروه از ذی‌نفعان دارد:

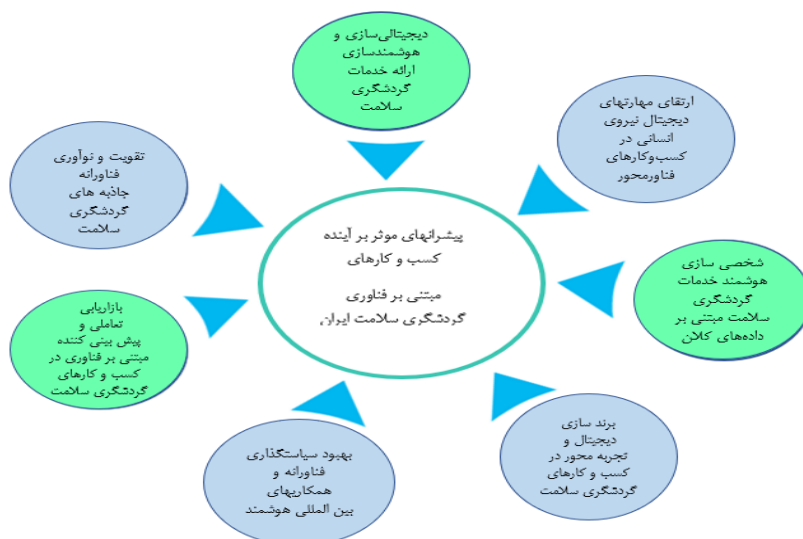
۱. برای مدیران بیمارستان‌ها و کسب‌وکارهای درمانی (سطح خرد): تمرکز سرمایه‌گذاری باید از صرف خرید تجهیزات فیزیکی به سمت «هوشمندسازی فرایندها» و «برندسازی دیجیتال» تغییر یابد. طراحی پلتفرم‌هایی که سفر بیمار را از مشاوره آنلاین قبل از سفر تا پایش سلامت بعد از بازگشت مدیریت کنند، یک ضرورت استراتژیک است.

شناسایی پیشران‌های آینده کسب‌وکارهای هوشمند مبتنی بر فناوری / که محمدی و همکاران

۲. برای سیاست‌گذاران کلان (سطح دولت): دولت باید نقش «تسهیل‌گر» را در حوزه پیشران‌های بستر ساز ایفا کند. ایجاد کریدورهای سبز برای صدور ویزای درمانی، تدوین پروتکل‌های امنیت داده‌های سلامت و حمایت از استارت‌آپ‌های حوزه سلامت دیجیتال، اقداماتی است که ریسک سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را کاهش می‌دهد. در این راستا، سیاست‌گذاران کلان باید با ایجاد ثبات محیطی و حمایت از پلتفرم‌های دیجیتال، بستر لازم برای ارتقای هوشمندی اکوسیستم گردشگری سلامت ایران را فراهم آورند تا از این طریق، تصویر برند ایران به عنوان یک مقصد هوشمند و قابل اعتماد در ذهن گردشگران بین‌المللی تثبیت گردد.

محدودیت‌ها و پیشنهادها برای تحقیقات آتی: این پژوهش بر مرور متون و نظرات خبرگان متمرکز بوده و ممکن است تمامی چالش‌های عملیاتی در مناطق کمتر توسعه‌یافته را پوشش ندهد. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با رویکرد کمی و پیمایشی، مدل مفهومی ارائه‌شده را در بین مدیران بیمارستان‌های بین‌المللی ایران آزمون کنند. همچنین بررسی تأثیر متغیرهای تعدیل‌گر نظیر «تحریم‌های بین‌المللی» بر رابطه بین فناوری و توسعه گردشگری سلامت، می‌تواند موضوعی ارزشمند برای مطالعات آینده باشد. در نهایت، چارچوب مفهومی ارائه‌شده در این پژوهش با تفکیک سطوح محوری و بستر ساز، مسیر روشنی را برای گذار از «گردشگری پزشکی سنتی» به «اکوسیستم هوشمند گردشگری سلامت» ترسیم می‌نماید.

شکل ۳ - چارچوب مفهومی استخراج شده بر حسب عوامل شناسایی شده

منبع: یافته‌های تحقیق (2026)

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرایند نگارش مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نکرده‌اند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان برابر است.

تضاد منافع

References

- Abolhassani, F., Zangiabadi, A., & Jabbari, A. (2024). Determining key factors effective in medical tourism development (Case study: Isfahan metropolis). *Tourism Management Studies*, 19(66), 67–106. [In Persian].
<https://doi.org/10.22054/tms.2024.77140.2901>
- Aghajani Rizi, E., & Mirehei, M. (2026). An analysis of the actors influencing the development of artificial intelligence in tourism industry business management (Case study: Tehran city). *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 3(1), e723748. [In Persian].
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2054821.1026>
- Ajilchi, M., Esmaeilpour, H., & Saeidnia, H. (2023). Clarifying the impact of place branding on the components of the tourism experience of health tourists studied in Tehran. *Urban Tourism*, 10(3), 49–67. [In Persian].
<https://doi.org/10.22059/jut.2023.363958.1150>
- Alerasoul, S. M., Hooshmand, M., & Malek Sadati, S. S. (2023). Regional strategies for the development of health tourism in Iran. *Journal of Economics and Regional Development*, 30(25), 67–102. [In Persian].
<https://doi.org/10.22067/erd.2022.69555.1025>
- Allaf Jafari, E., Shahreyari, H., & Rousta, A. (2025). Tourism marketing in the smart age: Convergence of smart technologies, tourist behavior, and sustainable tourism. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(2), e733846. [In Persian].
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2068707.1035>
- Alpaslan, F., & Firgo, M. (2025). The long-lasting shadow of terror and political conflict: Effects of the 2015–2016 national security events on Turkey's inbound tourism. *Tourism Economics*, 13548166251321868.
<https://doi.org/10.1177/13548166251321868>
- Asadi, M. M., Basouli, M., & Derakhsh, S. (2022). Identification and analysis of indicators affecting the choice of health tourism destination from the perspective of elderly medical tourists. *Tourism of Culture*, 3(10), 35–48. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/toc.2022.322557.1064>
- Asadzadeh, M., Vatankhah, S., & Aryankhesal, A. (2021). The main city branding dimensions in health tourism development: A scoping review. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 27(2).
<https://doi.org/10.47750/cibg.2021.27.02.631>
- Avi, M. A. R., & Hassan, A. (2022). Medical tourism in Bangladesh and innovative technology application. In *Handbook of technology application in tourism in Asia* (pp. 953–975). Springer Nature Singapore.
https://doi.org/10.1007/978-981-16-2210-6_43
- Bagheri, A., Rousta, A., Forozandeh, L., & Asayesh, F. (2023). Marketing model of health tourism (Case study: The city of Tehran). *Tourism of Culture*, 4(13), 46–61. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/toc.2023.389929.1114>
- Barvinok, N. (2023). Political coup, terrorist acts and military conflicts as global security factors affecting tourism. *Modern Engineering and Innovative Technologies*, (26-02), 75–81.
<https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-26-02-021>
- Basirat, S., Raoufi, S., Bazmandeh, D., Khamoushi, S., & Entezami, M. (2025). Ranking of AI-based criteria in health tourism using fuzzy SWARA method. *Computer and Decision Making: An International Journal*, 2, 530–545.
<https://doi.org/10.59543/comdem.v2i.13795>
- Chatterjee, L., & Gani, N. (Eds.). (2024). *Multi-sector analysis of the digital healthcare industry*. IGI Global. [In Persian].
https://search.library.nyu.edu/permalink/01NYU_INST/1697t4d/alma9999799129207871
- Chowdhary, S. P., & Majumdar, K. (2025). Health tourism catalyst for growth in developing nations. *Journal of Public Affairs*, 25(3), e70060.

- <https://doi.org/10.1002/pa.70060>
- Deniz, E. (2023). Intersection of health tourism and technology: Smart destinations. *IJICTDC*, 8(2), 9–18.
<https://www.earticle.net/Article/A441061>
- Dixit, P. (2025). *Marketing in hospitality and travel*. Educoback Press.
<https://scholar.google.com/scholar?q=Dixit%2C+P.%2B%282025%29.%2BMarketing%2Bin%2BHospitality%2Band%2BTravel>
- Dubey, P., & Pattanayak, S. K. (2025). Policy gaps in promoting wellness tourism in India: An economic perspective. *Sanatanodaya*, 596–612.
- Emami, S. G., Lorenzoni, V., & Turchetti, G. (2024). Towards resilient healthcare systems: A framework for crisis management. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(3), 286.
<https://doi.org/10.3390/ijerph21030286>
- Esmaeili Mahyari, M., Abbasi, D., & Nourmandi Pour, V. (2024). Systematic review on the evolution of health tourism: Identifying future trends. *Journal of Tourism Planning and Development*, 13(51), 75–107. **[In Persian]**.
<https://doi.org/10.22080/jtpd.2024.27805.3924>
- Fakour, A., Jalali, S. M., & Taheri Kia, F. (2025). Design and validation of an experiential marketing model in Iran's health tourism industry. *Management, Education and Development in Digital Age*, 2(1), 291–309. **[In Persian]**.
<https://doi.org/10.61838/medda.2.1.20>
- Ghanei, M., Jouya Talaei, A., Sahebi, H., Akhavan Anvari, F., & Rastgar, H. (2023). Artificial intelligence technology in the field of healthcare: Applications and challenges in the future horizon. *Iranian Journal of Cultural Health Promotion*, 7(3), 453–462. **[In Persian]**.
<http://ijhp.ir/article-1-847-fa.html>
- Gkevreki, S., Fiska, V., Nikolopoulos, S., & Kompatsiaris, I. (2024). Enhancing sustainability in health tourism through an ontology-based booking application for personalized packages. *Sustainability*, 16(15), 6505.
<https://doi.org/10.3390/su16156505>
- Goodarzi, M., Ariya Nejad, N., & Soltani, Z. (2025). Explaining and measuring factors affecting artificial intelligence use in medical tourism development (Case study: Ahvaz city). *Urban Tourism*. **[In Persian]**.
<https://doi.org/10.22059/jut.2024.377844.1216>
- Hashemi, S. S., & Zahmatkesh Saredorahi, M. (2025). Challenges of applying artificial intelligence in the health tourism industry. *Journal of Tourism and Development*, e228977. **[In Persian]**.
<https://doi.org/10.22034/jtd.2025.529396.3087>
- Hedayatnia, M., Nobari, A., Afsharnejad, A., & Amjadi, G. (2025). Designing an international marketing model for health tourism. *Management, Education and Development in Digital Age*, 2(2), 1–19. **[In Persian]**.
<https://jmedda.com/jmedda/article/view/161>
- Khan, A., Bibi, S., Lyu, J., Babar, Z. U., Alam, M., & Hayat, H. (2022). Tourism development and well-being: The role of population and political stability. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 15(1), 89–115.
<https://doi.org/10.1007/s40647-021-00316-8>
- Khazani Fard, Z. (2025). *Identification of opportunities and challenges in applying artificial intelligence to the development of medical tourism in Iran* [Master's thesis, Hazrat Masoumeh University, Department of Management and Accounting]. **[In Persian]**.
- Kose, G., Marmolejo-Saucedo, L., Rodríguez-Aguilar, M., & Kose, U. (2024). Wearables for health tourism: Perspectives and model suggestion. *EAI Endorsed Transactions on Pervasive Health and Technology*, 10(1).
<https://doi.org/10.4108/eetpht.10.4310>
- Lachal, J., Revah-Levy, A., Orri, M., & Moro, M. R. (2017). Metasynthesis: An original method to synthesize qualitative literature in psychiatry. *Frontiers in Psychiatry*, 8, 269.
<https://doi.org/10.3389/fpsy.2017.00269>

- Lee, Y. (2025). *Evolution of strategic foresight and policy making: A comparative evaluation of British and American strategies for national emergency crises* [Doctoral dissertation, University of London, University College London].
<https://www.proquest.com/openview/fabcecf1724ef2825d81c9c0bba02d20/1>
- Lotfi, A., Kasrai, A., & Keramati, M. (2023). Design and development of an online business flexibility model based on the role of digital capability mechanisms. *Journal of Technology in Entrepreneurship and Strategic Management*, 2(3), 124–140. [In Persian].
<https://doi.org/10.61838/kman.jtesm.2.3.10>
- Maghami, A. (2024). *An investigation of the factors affecting the demand for health tourism in Yazd Province* [Master's thesis, University of Science and Art of Yazd, Faculty of Humanities]. [In Persian].
- Majeed, S., & Gon Kim, W. (2023). Emerging trends in wellness tourism: A scoping review. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 853–873.
<https://doi.org/10.1108/JHTI-02-2022-0046>
- Meskó, B., Kristóf, T., Dhunnoo, P., Árvai, N., & Katonai, G. (2024). Exploring the need for medical futures studies: Insights from a scoping review of health care foresight. *Journal of Medical Internet Research*, 26, e57148.
<https://doi.org/10.2196/57148>
- Mortezaie, G., Vazifeh Doust, H., Saeedi, P., & Paghe, A. A. (2021). Providing a model of health tourism brand equity. *Accounting and Auditing Research*, 13(50), 99–112. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/iaar.2021.134613>
- Nikbin, M. (2025). The role of urban management in smart tourism development: A study of the Tehran metropolis. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(2), 1–21. [In Persian].
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2071830.1057>
- Nikkhah, F., Hashemi, S. S., & Nadali Pour, Z. (2025). *Identifying the challenges of the health tourism network in Tehran city using a network management approach*. *Tourism Planning and Development*. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/jtpd.2025.29734.4019>
- Omar, W. M. W., Ismail, A. N. N., & Zainordin, N. M. S. N. M. (2023). Drivers in determining medical tourism destination choice among international tourists using partial least squares method. *Asian Journal of Empirical Research*, 13(2), 30–40.
<https://doi.org/10.55493/5004.v13i2.4830>
- Omidi, A., Pooya, A., Bastam, H., & Hosseinzadeh, A. (2022). Designing and validating an agile financial marketing capability model for the development of the health tourism industry after COVID-19. *Advances in Mathematical Finance and Applications*, 5(4), 867.
<https://doi.org/10.22034/amfa.2021.1944426.1653>
- Parsan, S. J., & Kim, M. (2024). A reflection of the Canadian healthcare system: Navigating strengths and shortcomings. *Navigating Strengths and Shortcomings*.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.4904375>
- Poloie, K., Darveishi, F., Fazli, S., Bayat, R., & Gaderi, E. (2021). Presenting the future scenarios of Iranian health tourism industry in Horizon 1414. *Geography and Development*, 19(62), 53–78. [In Persian]. <https://doi.org/10.22111/gdij.2021.6003>
- Potjanajaruwit, P. (2023). The development of Metaverse technology to raise up the standard of health tourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 50(4), 1330–1338.
<https://doi.org/10.30892/gtg.50413-1131>
- Raji, Z. (2025). Recognizing the capacities of artificial intelligence in meeting the needs of blind tourists (The case of Iran). *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(2), 42–58. [In Persian].
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2062927.1029>
- Reshadi, M. S., & Chehragh, A. M. (2025). A review of medical tourism entrepreneurship and marketing at regional and global levels and a quick glance into the applications of artificial intelligence in medical tourism. *AI & Society*, 1–17.
<https://doi.org/10.1007/s00146-024-02178-6>
- Rezaeizadeh, M., Fazeli, P., & Arya, K. (2026). Design of a health tourism development model with an emphasis on online marketing. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 3(1), e734452. [In Persian].

- <https://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2077154.1092>
- Riad, M. A. (2024). Comparing health tourism patterns globally: An introduction to enhancing the quality of the urban environment in Egypt. *SVU-International Journal of Engineering Sciences and Applications*, 5(2), 184–208.
<https://doi.org/10.21608/svusrc.2024.265337.1183>
- Rokni, L., Rezaei, M., Perez, L. A., Jun, B., & Choi, S. H. (2025). Technology adoption in tourism to deal with global health crisis: A narrative review. *Iranian Journal of Public Health*, 54(10), 2127–2138.
<https://doi.org/10.18502/ijph.v54i10.20133>
- Rostami, M. R., & Babakhanian, F. (2024). Identifying and ranking Metaverse marketing opportunities for health tourism in Iranian military and non-military hospitals. *Journal of Archives in Military Medicine*, 12(3).
<https://doi.org/10.5812/jamm-156406>
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer.
- Sattari, B., Ziya, B., Sakhdari, K., & Hosseini, S. R. (2020). Synthesis research in the study of the international entrepreneurial branding model in the health tourism industry. *Journal of Tourism and Development*, 9(2), 51–66. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jtd.2019.150892.1523>
- Schiavone, F., Mancini, D., Leone, D., & Lavorato, D. (2021). Digital business models and ridesharing for value co-creation in healthcare: A multi-stakeholder ecosystem analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120647.
<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120647>
- Shabankareh, M., Nazarian, A., Golestaneh, M. H., & Dalouchi, F. (2025). Health tourism and government supports. *International Journal of Emerging Markets*, 20(4), 1440–1464. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-03-2022-0391>
- Shafiee, M. (2022). Investigating the effect of artificial intelligence on healthcare businesses. *Journal of Entrepreneurship Research*, 1(1), 31–46. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jer.2022.697007>
- Shokoohi, H. (2024). *Urban planning: Redesigning the Isfahan Health Town with a foresight approach* [Master's thesis, University of Yazd, Faculty of Art and Architecture, Department of Urban Planning]. [In Persian].
- Singh, B., Kaunert, C., & Jermstipparsert, K. (2025). Advocating medical tourism and healthcare in global health marketplaces: Promoting sustainability and technological advancements. In *AI technologies and advancements for psychological well-being and healthcare* (pp. 327–350). IGI Global.
<https://doi.org/10.4018/979-8-3693-9158-7.ch012>
- Son, Y. S., & Kwon, K. H. (2023). Utilization of smart devices and the evolution of customized healthcare services focusing on big data: A systematic review. *mHealth*, 10, 7.
<https://doi.org/10.21037/mhealth-23-24>
- Tajzadeh Namin, A. A., Salimi, M., & Tajzadeh Namin, A. (2023). Antecedents of attracting medical tourists in the health towns of Isfahan. *Journal of Tourism and Development*, 12(2), 1–14. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jtd.2022.333348.2582>
- Tehseen, S., Ong, K. Y., Hossain, S. M., & Andrews, E. (2024). Sustainable tourism: A catalyst for the green economy. In *The need for sustainable tourism in an era of global climate change: Pathway to a greener future* (pp. 53–67). Emerald Publishing Limited.
<https://doi.org/10.1108/978-1-83608-668-020241009>
- Vequist IV, D. (2025). Health tourism facility use of digital marketing and AI. *Visions in Leisure and Business*, 27(1), 4.
<https://doi.org/10.25035/visions.27.01.04>
- Vovk, V., Beztesna, L., & Pliashko, O. (2021). Identification of factors for the development of medical tourism in the world. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11205.
<https://doi.org/10.3390/ijerph182111205>

- Yousefi, F., Gholami, M., & Biabanikhankahdani, R. (2025). On the role of artificial intelligence in the development of health tourism: A literature review. *International Healthcare Review (Online)*.
<https://doi.org/10.56226/132>
- Zahmatkesh Sardorahi, M., Mohammadpour Shirazi, F., Ardian, A., Seyadatan, M., & Oveisi, M. A. (2020). Factors influencing viral marketing in the development of health tourism. *Health and Medical Management (Health System)*, 11(2), 45–55. [In Persian].
<https://sid.ir/paper/954111/en>
- Zarei, G. (2022). Identification of factors related to health tourism during the COVID-19 pandemic. *Health Information Management*, 19(2), 96–103. [In Persian].
<https://doi.org/10.48305/him.2022.39187.1019>
- Zekavati, F., Andervazh, L., & Zarinjoyalvar, S. (2024). The qualitative model of health tourism marketing and its effect on tourism attraction in health villages based on grounded theory. *Journal of Tourism and Development*, 13(1), 1–18. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jtd.2023.382998.2731>
- Zhang, L., & Shi, M. (2024). Exploring the healing power of digital technology in promoting health and well-being: A case study of smart tourism applications. In *2024 11th International Conference on Dependable Systems and Their Applications (DSA)* (pp. 417–425). IEEE.
<https://doi.org/10.1109/DSA63982.2024.00063>